

ERİNÇ YELDAN
Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi

ERİNÇ YELDAN 1960 yılında İzmit'te doğdu. Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. İktisat doktorası derecesini 1988 yılında Minnesota Üniversitesi'nden aldıktan sonra Bilkent Üniversitesi'ne katıldı. Aynı üniversitede 1990'da doçent; 1998'de profesör unvanını aldı. Halen Bilkent Üniversitesi İktisat Bölüm Başkanı olarak görev yapmakta olan Yeldan, uluslararası ekonomi, uygulamalı genel denge ve makro-ekonomik modeller üzerinde çalışmaktadır. Türkiye ve uluslararası iktisat yazınında çok sayıda bilimsel araştırma ve makalesi bulunan Erinç Yeldan, 1998 yılında Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) bilim teşvik ödülü sahibidir. *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar; Oktay Türel'e Armağan* (İletişim Yayınları, 2006) adlı kitabın derleyenlerindedir.

İletişim Yayınları 710 • Araştırma-İnceleme Dizisi 109

ISBN-13: 978-975-470-874-5

© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-17. BASKI 2001-2013, İstanbul

18. BASKI 2016, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Utku Lomlu

KAPAK FOTOĞRAFI Yıldız Çelik

UYGULAMA Hüsnü Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devkaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ERİNÇ YELDAN

Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi

Bölüşüm, Birikim ve Büyüme

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
BÖLÜM I	
KÜRESELLEŞME OLGUSU VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 1980-DÖNÜŞÜMÜ	13
Dünya Kapitalizminin İki Küreselleşme Evresi: 1870-1914 ve 1970-Sonrası.....	15
İkinci Küreselleşme Dalgası Altında Uluslararası Sermaye Hareketleri.....	19
Küreselleşme Sürecinde Türkiye.....	25
BÖLÜM II	
1970-SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME EVRELERİ	31
Türkiye Ekonomisinde Büyüme Dinamikleri Üzerine Gözlemler.....	31
1970-Sonrası Türkiye Ekonomisi'nde Makroekonomik Uyum Sürecinin Dönüm Noktaları.....	38
1980-Sonrasında İktisadi Politika Dönüşümleri: Genel Değerlendirme.....	54
BÖLÜM III	
SERMAYE VE ÜCRETLİ EMEĞİN KONUMU: TÜRK İMALAT SANAYİİNİN GELİŞME DİNAMİKLERİ	65
İmalat Sanayi İşgücü Piyasalarındaki Gelişmeler ve Bölüşüm Göstergeleri.....	67

İmalat Sanayi Alt-Sektörlerinde 1980-Sonrasındaki Gelişmeler.....	79
Ekonometrik Analiz.....	88
İşgücü Piyasalarının Yapısı ve Marjinalleşme.....	94
Sonuç ve Genel Değerlendirme.....	101

BÖLÜM IV

İKTİSADİ ARTIĞIN YARATILMASI VE TRANSFERİ SÜRECİNDE DEVLETİN KONUMU.....

105

Makroekonomik Genel Denge ve Kamu Açıklarının Finansmanı.....	107
Kamu Sektörü Genel Dengeleri.....	114
Toplumsal İktisadi Artığın Transferi Sürecinde Devlet Bütçesinin Rolü.....	121

BÖLÜM V

FİNANSAL SERBESTLEŞTİRME SÜRECİ VE RANT EKONOMİSİNİN YÜKSELİŞİ.....

127

Türkiye Ekonomisinde Finansal Reform ve Mali Derinleşme.....	129
Uluslararası Sermayenin Konumu ve Sıcak Para Girişlerine Dayalı Büyüme.....	135
Finansal Serbestleştirme Altında Türk Bankacılık Sistemi.....	144
Reel Sektörde Rantiyer Tipi Birikim.....	155

BÖLÜM VI

İSTİKRAR ARAYIŞLARI VE 2000-ENFLASYONU DÜŞÜRME PROGRAMI.....

159

2000-Enflasyonu Düşürme Programının Ana Hedefleri.....	161
İstikrar Programı Altında Türkiye Ekonomisi'nde 2000 Yılındaki Gelişmeler.....	171
2000-İstikrar Programının Genel Değerlendirilmesi.....	182
Kaynakça.....	195

TABLO DİZİNİ

I-1. Gelişmekte Olan Ülkeler ve 16 Yeni Gelişen Piyasa Ekonomisinde Net Sermaye Akımları ve Cari İşlemler Dengesi.....	21
II-1. Türkiye Ekonomisi'nde Makroekonomik Uyum Süreçleri.....	41
II-2. Sabit Yatırımların Dağılımı, 1972-1999.....	46
II-3. 1994-Krizi Sonrasında Özel İmalat Sanayiinde Üretim, İstihdam ve Reel Ücretler.....	52
III-1. Türk İmalat Sanayiine İlişkin Temel Göstergeler, 1980-1997.....	80
III-2. Türk İmalat Sanayiinin 1980-Sonrası Gelişme Evreleri.....	85
III-3. İmalat Sanayi İstihdam ve Reel Ücret Gelişmeleri.....	97
III-4. Türk İmalat Sanayiinin Yapısı, 1980 Fiyatlarıyla Milyon TL.....	98
IV-1. Ekonominin Genel Dengesi ve Kamu Açıklarının Finansmanı.....	109
IV-2. Kamu Kesimi Genel Dengeleri (Reel 1987 Fiyatlarıyla, Milyar TL).....	115
IV-3. Konsolide Bütçe'ye İlişkin Çeşitli Göstergeler.....	120
V-1. Finansal Serbestleştirme Sürecinin Unsurları (GSMH'nin %si Olarak).....	131
V-2. Parasal Büyüklükler ve Para Çarpanları.....	134
V-3. Spekülatif Kısa Vadeli Sermaye (Sıcak Para) Hareketleri ve Seçilmiş Finansal Göstergeler.....	137
V-4. Mevduat Bankaları Çeşitli Göstergeler.....	148
V-5. İç Borçlanmanın Alıcılara Göre Dağılımı.....	151
V-6. Bankacılık Sistemi Açık Pozisyonu.....	153
V-7. Özel Büyük Sanayi Kuruluşlarında Faaliyet Dışı Gelirler ve Bilanço Kârları (Reel 1987 Fiyatlarıyla, Milyar TL).....	156
VI-1. 2000-İstikrar Programı Altında Döviz Sepeti Hedefleri.....	166
VI-2. 2000-İstikrar Programı Performans Kriterleri ve Hedefler.....	169
VI-3. 2000-İstikrar Programı Altında Ulusal Gelir ve Bileşenleri.....	172
VI-4. 2000-İstikrar Programı Altında Ödemeler Dengesi Gerçekleşmeleri.....	176
VI-5. 2000-İstikrar Programı Altında Net Uluslararası Rezervlerde Gelişmeler (Milyon US\$).....	178
VI-6. 2000-İstikrar Programı Altında Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri.....	181

ŞEKİLLER DİZİNİ

II-1	1970-Sonrası Türkiye Ekonomisinde Devresel Dalgalanmalar	33
II-2.	Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Reel Devalüasyon, 1969-1999	35
II-3.	Türk Ekonomisinin İhracata Yönelim ve Ticaret Serbestisi Altında Makroekonomik Dinamikleri (1980-1988)	56
II-4.	Türk Ekonomisinin Finansal Serbestleştirme Altında Makroekonomik Dinamikleri (1989-).....	57
III-1a.	Özel İmalat Sanayi Reel İşçi Ücretleri	69
III-1b.	Özel İmalat Sanayi Reel Ortalama İşçi Üretkenliği	70
III-2a.	Özel İmalat Sanayi Reel İşçi Ücretleri: HP Filtresi Trend Değerleri	73
III-2b.	Özel İmalat Sanayi Reel Ortalama İşçi Üretkenliği: HP Filtresi Trend Değerleri	74
III-3.	Özel İmalat Sanayiinde Reel Ücret Maliyetleri ve Kâr Marjları (Mark-up Oranı)	77
III-4.	İmalat Sanayiinde Reel Ücretler ve Emek Üretkenliği	78
III-5.	İmalat Sanayi Ücret Gelişmeleri (1980 Fiyatlarıyla, Bin TL)	100
IV-1.	GSMH ve Makro Büyüklüklerin Ayrıştırılması (Reel 1980 Fiyatlarıyla)	113
IV-2.	İç Borç Faiz Ödemeleri ve Kurumlar Vergisi Gelirleri (GSMH'ye Oran Olarak)	123
V-1.	M2Y/Merkez Bankası Rezervleri	143
V-2.	Mevduat Bankaları Kredilerinin GSMH'ye Oranı (%)	145
V-3.	Bankacılık Sistemi Dış Kredileri Yıllık Hacmi (Milyon US\$)	147
V-4.	Mevduat Bankalarının Merkezi Yönetimden Alacakları (Bono ve Tahviller)	150
V-5.	Bankacılık Sektörü'nde Aktifler, Yükümlülükler ve Açık Pozisyon	154
VI-1.	İstikrar Programı Altında Temmuz 2001-Aralık 2002 Arasında Uygulanacak Olan Kur Bandı	167
VI-2.	2000-İstikrar Programı Altında Fiyat Enflasyonu (1994 Fiyatlarıyla 12 Aylık % Değişme)	174
VI-3.	2000-İstikrar Programı Altında Fiyatlar ve Döviz Kuru Sepeti (Aylık % Değişim)	175
VI-4.	2000-İstikrar Programı Altında Faizlerin Gelişimi	179
VI-5.	Para Tabanı, Net İç Varlıklar, Net Dış Varlıklar ve Net Açık Piyasa İşlemleri (Haftalık Gözlemler, 7 Ocak - 8 Aralık 2000)	184
VI-6.	Türk Ekonomisinde Fiyat Enflasyonu ve Döviz Kurunun Gelişimi (1988.I - 1999.IV)	189

ÖNSÖZ

Türkiye, siyasi yaşamının hassas dengeleri, doğu ve batı kültürleri arasında sıkışmış olan sosyal-kültürel değerleri ve ulusal ekonomisinin inişli çıkışlı evreleri ile çok ilginç bir ülke. Gerçekten de, Türkiye ekonomisi son otuz yıl boyunca sürekli bir kriz süreci içinde yaşamakta ve 1990'lardan itibaren "istikrarsızlık-kriz-büyüme-istikrarsızlık" sarmalında bir kısır döngü içine itilmiş görülmektedir. Söz konusu kriz sürecinin oluşum ve gelişim boyutları üzerine Türk iktisat yazınında yapılan tartışmalar krizin ana nedenini sadece bir "kamu maliyesi" sorunu olarak görmekte; ve krizi doğrudan doğruya kamu ekonomisinin "büyüklüğüne" ve "beceriksizliğine" bağlamaktadır. Bu oluşumun ardında da KİT açıkları ve kamu personel ödenek ve kaynaklarını israf eden, piyasa denetiminden yoksun her türlü kamu harcaması örnek gösterilmektedir. Ancak bu tür açıklamalar, kamu finansmanındaki bu gelişmeleri Türk sosyo-ekonomik yaşamından tamamen soyutlayarak, sanki tek başına, kendiliğinden bir süreç sonucunda oluştuğunu varsaymakta; krizin ardında yatan toplumsal bölüşüm ilişkilerini, bu ilişkilerin yarattığı serma-

ye birikimi ve sınıfsal çatışmaları göz ardı etmektedir. Dolayısıyla bu yöntem, krizi tarihsel gerçekliğinden tamamen soyutlamakta ve nihai göstergelerin düz yazı ile anlatımından öteye gidememektedir.

Elinizdeki bu çalışma, Türkiye ekonomisinde, özellikle kamu sektöründe, gözlenen istikrarsızlık ve kriz olgusunu veri olarak almak yerine, “niçin” ve “kim için” sorularını sormayı amaçlıyor. Bu çalışma boyunca uygulanacak yöntem, sadece ham istatistiki verilerin işlenip okuyucuya aktarılmasından ibaret olmayacak, söz konusu verilerin toplumsal, iktisadi ve sosyal yaşam içindeki işlevlerinin çözümlenmesine yönelik analizler yapmayı da amaçlayacaktır.

Çok kısa olarak özetlemek gerekirse, bu çalışma bir ön hipotez olarak Türkiye ekonomisindeki kriz sürecini, toplumsal sınıfların çıkar çatışmalarını gözeten bir *bölüşüm* perspektifine dayandırmaktadır. Bu perspektif altında gerek kamu kesiminin finansman krizi, gerekse dışa açılım sürecindeki dengesizlikler, aslında ulusal ekonomide iktisadi artığın yaratılması ve yeniden dağıtılmasına yönelik dolaylı ya da doğrudan mekanizmaların doğal iktisadi sonucu olarak algılanmaktadır. Elimizdeki verilerin karşılaştırmalı analizi, gerçekten de ulusal ekonomide iktisadi artığın sermaye kesiminde birikimini sürdürdürebilmesi için özel sermaye gelirlerini besleyen bir dizi rant aktarımı ve kaynak transferi sürecinin, 1990’lar boyunca kamu kesimi açıklarının ardındaki en önemli unsurları oluşturduğunu; ve kamu kesimi borçlanma gereğini besleyen temel mekanizmaları ortaya çıkardığını belgelemektedir.

Bu süreçte giderek derinleşen kamu açıklarının finansman biçimleri ise 1980-sonrası yıllarda giderek farklılaşmış ve kısa dönemci, spekülâtif, rantiyer tipi bir bölüşüm modelini ön plana çıkarmıştır. Medyatik bir ifadeyle, “finansal serbestleştirme ve küreselleşen dünyaya ayak uydurma”

sloganıyla kamuoyuna duyurulan bu süreç, aslında özü itibariyle spekülâtif niteliklere dayanan ve reel yatırım davranışlarından ziyade, rantiyer tipi girişimleri besleyen ve ulusal ekonomiyi bir “kumarhane kapitalizmine” (*casino capitalism*) dönüştüren bir ideolojinin egemenliğine yol açmıştır. “Ekonomide Durum” sorunsalından giderek sadece İstanbul Borsası’nın yapay iniş ve çıkışlarını anlayan ve ulusal ekonominin işsizlik, yatırımlar, büyüme ve ihracat gibi reel sorunları yerine sadece Borsa’nın sabun köpüğü tipi parlamalarının incelenmesiyle sınırlı olan bu anlayışa dayalı “teknik analizler” de, kanımca, Türk ekonomisinin gerçek sorunlarını tespit edebilme ve çözüm üretme yeteneğinden yoksun kalmaktadır.

Elinizdeki bu çalışma da işte bu yaklaşıma karşı duran ve Türkiye’nin sorunlarına *reel ekonomi ve bölüşüm* yönünden bakmayı gelenek haline getirmiş bir grup sosyal bilimcinin ortak değerlerinin bir ürünü olarak görülmelidir. Gerçekten de bu anlamda, çalışmanın kurgulanmasında son on yıldır bana yardım ve önerilerinden dolayı çok sayıda değerli bilim insanına teşekkür borçluyum. Bunlar arasında öncelikle bu kitabın taslak metinlerini büyük bir titizlikle okuyup, önerilerini ve eleştirilerini esirgemeyen Korkut Boratav, Fatma ve Suut Doğruel, Ümit Cizre-Sakallıoğlu, Ali Bilge ve değerli asistanım Ebru Voyvoda’ya teşekkür ediyorum.

Ayrıca, tarihsel gelişimi içerisinde bu kitaba katkı oluşturan birçok konunun tartışılması sürecinde çok değerli öneri ve eleştirilerinden dolayı Oktar Türel, Bilsay Kuruç, Merih Celasun, Yakup Kepenek, Oğuz Oyan, Kıvılcım Metin-Özcan, Erol Balkan, Aziz Konukman, Nurhan Yentürk, İzzettin Önder, Ahmet Köse, Erol Taymaz, Alper Güzel, Erdal Özmen, Cem Somel, Fikret Şenses, Fikret Görün, Gülay Günlük-Şenesen, Ümit Şenesen, Okan Aktan, Şiir Yılmaz, Refet Gürkaynak, Özlem Onaran’a; *Ekonomi Politikaları Ça-*

lışma Grubu ve *İktisat Platformu* toplantılarının değerli katılımcılarına; ve mensubu olduğum Bilkent Üniversitesi İktisat Bölümündeki çok değerli çalışma arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

Bu kitabın yazılması süresince beni sürekli olarak “denetleyen” ve cesaretlendiren sevgili Ali Bilge’ye; basım işlemlerini titizlikle yürüten Tanıl Bora’ya; ve çalışmada geçen tablo ve şekillerin derlenmesinde değeri ölçülemeyecek yardımlarından dolayı bölüm sekreterimiz Ayhan Öztekkök’e teşekkür borçluyum.

Son olarak, bu çalışmanın sıkıntılarını benimle paylaşan ve her zaman yardımcı olan eşim Lale ve kızım Çağıl Yel-dan’a teşekkürler ediyorum. Onların anlayışı ve hoşgörüsü olmasaydı bu kitap bu süre içinde tamamlanamazdı.

Bu önsözü bağlarken, bu çalışmanın açılış sayfalarını o çok bilinen dizayle sürdürüelim:

“Bilimin kapısında, aynı cehennem girişinde olduğu gibi, taleplerimiz şunlar olmalıdır:

*Qui si convien lasciane ogni sospetto
Ogni vilta convien che qui sia morta”**

(*) Burada bütün güvensizlikler geride bırakılmalı / Burada bütün korkaklıklar ölmelidir”. Dante, *İlahi Komedya*’dan alıntı K. Marx, *Ekonomi Politigin Eleştirisine Bir Katkı*, 1859 Londra Baskısı için Önsöz. (New York: New World Publishers).

BÖLÜM I

**KÜRESELLEŞME OLGUSU VE
TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 1980-DÖNÜŞÜMÜ**

Dünya kapitalizminin doğuşundan beri gerçekte bir dünya-sistemi olduğunu ve sermayenin birikim sürecinin aslında ulusal devletlerin sınırlarından bağımsız bir oluşum gösterdiğini biliyoruz. Nitekim, Karl Marx *Kapital*'in daha açılış cümlesinde “...kapitalist üretim tarzının belirleyici olduğu toplumlarda zenginliğin biçiminin ‘malların olağanüstü birikimi’” şeklinde geliştiğini söylerken, sermayedarın kâr güdüsünün sınır tanımadığını da açıkça dile getiriyordu. Burada kısaca tanımlamak gerekirse, “küreselleşme” olgusunu, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi olarak yorumlamaktayız.

Dolayısıyla, kapitalizmin gelişme dinamiklerine koşut olarak dünya ekonomisinin ayrılmaz bir bütün olarak algılamamız gereğine karşın, söz konusu uluslararası birikim sürecinin özellikle 1970’li yıllardan itibaren hız kazandığını ve elektronik ve bilgi-işlem teknolojilerindeki gelişmeleri de arkasına alarak tüm dünyayı tek bir pazara dönüştür-

mekte olduğunu görmekteyiz. Bu sürece Türkiye ekonomisi 1980'den başlayarak gerçekleştirdiği bir dizi dönüşüm aracılığıyla katılmıştır. Kitabımızın bu ilk bölümünde, söz konusu küreselleşme olgusunu kapitalizmin son iki yüzyıldaki birikim ve bölüşüm dinamikleri açısından ele almanın yararlı olacağı düşüncesindeyim. Bu kapsamda, ileriki sayfalarda bu sürecin kalkınmakta olan ülkeler genelinde ve özellikle de Türkiye ekonomisinde var olan bölüşüm-yönlü yansımalarını tartışacağım.

Dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihi, iki ayrı uzun salınım altında, iki adet küreselleşme evresinin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu evrelerden birincisinin 18. yüzyıl sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben, kabaca 1870-1914 arasında dünya mal ve finans piyasalarında hükmünü sürdürdüğünü görmekteyiz. Söz konusu yıllara damgasını vuran bu ilk küreselleşme dalgasının temel özelliği, para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm kabul edilmiş olmasıdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve ulusal devletlerin görece bağımsız kalkınma ve ticaret politikaları ile şekillenen 1914-1960 ara döneminden sonra dünya ölçeğinde yeni bir küreselleşme dönemine girildiği görülmektedir. Kabaca 1970'li yıllardan günümüze değin uzatacağımız bu ikinci dalgayı bu bölümde yakından ele alacağım. Bu bölüm, üç ana başlık altında tasarlanmıştır. Bunlardan *birincisi*, her iki küreselleşme dalgasını büyüme, ticaret ilişkileri, yatırım süreçleri, sermayenin konumu ve ulusal/uluslararası gelirin dağılımı açısından karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Söz konusu küreselleşme süreçlerinin benzerlikleri ve farklılıkları bu ayırımında ele alınarak, dünya kapitalizminin son iki yüzyıldaki gelişme dinamiklerine ilişkin çıkarsamalarda bulunmaktadır. *İkinci* başlık altında küreselleşme evrelerinin sanayileşme/sanayisizleştirme ile sermaye hareketleri ve gelirin dağılımı

süreçlerine ilişkin dinamikleri irdelenmektedir. Uluslararası kısa vadeli sermaye hareketlerinin giderek artan akışkanlığı ve spekülatif özellikler taşıyan niteliklerinin kalkınmacı devletin bağımsız stratejiler yaratma özgürlüğünü kısıtlaması olgusu bu bölümün ana temasını oluşturacaktır. Bölümün son kısmında Türk ekonomisinin 1980-dönüşümü altında dünya pazarlarıyla eklemlenmesine yol açan gelişmeler ve bunların toplumsal bölüşüm ilişkileri açısından taşıdığı dinamikler ele alınmaktadır.

Dünya Kapitalizminin İki Küreselleşme Evresi: 1870-1914 ve 1970-Sonrası

Ardı ardına iki küreselleşme sürecinin yaşandığı son 250 yıllık iktisat tarihinin en belirgin ortak özelliği iktisadi büyüme oranlarındaki sıçramalarda görülmektedir. Dokümanlardaki baş döndürücü teknolojik gelişmeler 1730'lerden başlamış; bunları demiryolları (1820'ler) ve buhar gücüne dayalı okyanus ötesi gemi taşımacılığı (1840'lar) izlemiştir. Söz konusu yıllarda işgücünün kompozisyonu süratle nitelik değiştirmiş ve örneğin İngiltere'de sanayi sektörlerinde çalışan işgücünün oranı 1800'lerin başında %30'a; 1840'ta %47'e; 1870'de de %49'a ulaşmıştır. (Baldwin ve Martin, 1999).

Bu gelişimin iktisadi büyüme üzerine olan etkilerinin ise birbirinden peşpeşe kopuşlar sergileyen sıçramalar şeklinde olduğu görülmektedir. Örneğin, 1800'lerin başına kadar neredeyse sabit olan ve ancak geçimlik (subsistence) düzeyde bir gelir sağlayan büyüme oranları, 19. yüzyıl boyunca ivmeler göstermiş ve %2'lik hadlerinden, 20. yüzyılın ikinci yarısında %3'ün üzerine taşmıştır. Bu süreçte dünya kapitalizminin lideri konumundaki ülkenin elde ettiği büyüme oranının her defasında bir öncekinden daha yüksek olduğu gö-

rülmektedir. Örneğin dünya kapitalizminin 1580-1820 arasında önderi konumunda olan Hollanda'nın büyüme hızı %0.2 iken, 1820-1890 arasındaki nder İngiltere'nin yaşıadığı büyüme hızı %1.2'dir. 1890'dan başlayarak dünya kapitalizminin hegemonik gücü haline dönüşen ABD 1890-1990 arasında yıllık ortalama %2.2 oranında büyüme göstermiştir. (Parente ve Prescott, 1993).

Hızlı bir şekilde yaşanan bu sanayileşme evresinin bir diğer boyutunun ise bugün "çnc Dünya" diye adlandırdığımız ülkeler açısından bir "sanayisizleştirme" ve "geri bıraktırma" olgusu ile paralellik gösterdiğidir. Örneğin, bu sürece koşut olarak 18. yüzyıla değin dünya tekstil imalatında lider konumunda olan Hindistan, 19. yüzyıl başlarında tekstil ihtiyacının %70'ini ithal eden ve karşılığında ham pamuk ihracatı yapan bir evre (*peripheral*) ekonomisine dönüşmüştür. Dolayısıyla 19. yüzyılın birinci küreselleşme dalgası, uluslararası olarak eşit dağıtılmış olan bir dünya ekonomisinden hareket etmiş ve ortalama olarak geçimlik düzeyde sürdürülen iktisadi faaliyetleri hızla geliştirerek 20. yüzyıla gelir eşitizliklerinin artmış olduğu bir dünyayı miras bırakmıştır. İkinci küreselleşme dalgası ise, bir anlamda, bu eşitizlik üzerine inşa edilmiş, ve kalkınma ve az gelişmişlik ideolojisinin bir uzantısını oluşturmuştur.¹

Bu anlamda mal ticaretinin uluslararası piyasalarda evriminin birinci ve ikinci küreselleşme evrelerinde farklı yapılarla dayandığı açıkça gözlenmektedir. Bir genelleme yapacak olursak, 19. yüzyıl mal ticaretinin günümüze oranla çok daha belirgin ve düzenli kalıplar içinde gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu dönem boyunca, artan "sanayileşme" oranları ileri sanayi ülkelerini temel olarak imal edilmiş mallar üreten, bunun karşılığında da bugünkü anla-

1 Bu konuda daha geniş bir tarihsel değerlendirme için, bkz. Collins ve Williamson (1999), Caporoso (1981), ve Landes (1969).

mıyla az gelişmiş, çevre ülkelerinden daha çok temel besin ürünleri ve tropik ham maddeler ithal eden bir ticaret sistemini oluşturmuştu.

Ancak bir karşılaştırma yapılacak olursa, 20. yüzyılın ticaret sisteminin bu kalıbın çok dışına çıkarak, basit bir kuramsal model ile kurgulanamayacak düzeyde karmaşık bir yapıya büründüğü görülecektir. İlginçtir ki günümüzde de yaklaşık 15 trilyon US Doları ulaşan ticaret hacminin yaklaşık 2/3'ü benzer faktör donanımlarına sahip gelişmiş ülkeler arasında yapılmaktadır. Nitekim mal bazında incelendiğinde, dünya mal ticaretinin yaklaşık 3/4'ünün imalat sanayi bazında karşılıklı ticaretten oluştuğu görülmektedir (Ruggie, 1982; Kolko, 1988). Dolayısıyla dünya ticaretinin günümüzdeki biçimi, az gelişmiş ülkelerin görece daha az söz sahip olduğu ve gelişmiş ülkelerin de görece benzer malların karşılıklı ticaretini sürdürdüğü bir görünüm sunmaktadır.

20. yüzyılın ikinci küreselleşme dalgası üzerine olan bu gözlem, gerek sermayenin birikimi, gerekse gelir dağılımının uluslararası deseni açısından önemli süreçler ile ilintilidir. Örneğin UNCTAD 1998 *Ticaret ve Kalkınma Raporu*'ndan elde ettiğimiz veriler, dünya ölçeğinde gelir eşitsizliğini gösteren Gini katsayısının 1965'te 0.66; 1980'de 0.68; 1990'da da 0.74'e yükseldiğini, dolayısıyla küreselleşme sürecinin derinleşmesi ile uluslararası gelirin dağılımındaki eşitsizliğin derinleşmesi arasında yakın bir ilişkinin varlığını belgelemektedir.² Nitekim, söz konusu dönemde fert başına ulusal gelir farklılıklarına bakıldığında zengin ve yoksul arasındaki kutuplaşmanın giderek arttığı görülmektedir:

2 Gini katsayısı 0-1 arasında birimsiz bir rakam olup, bir ekonominin ideal gelir dağılımından olan sapmasını sayısal olarak ifade etmektedir. Toplumda her bir bireyin eşit olarak pay aldığı "0.0" ifadesinden hareketle, eşitsizlik arttıkça Gini katsayısı da yükselmektedir.

1965 yılında en fakir %20'lik nüfusun fert başına yıllık ortalama geliri 74\$; en zengin %20'nin ise 2,281\$ olarak hesaplanmakta, bu da 1:31'lik bir oran vermektedir. 1990'a gelindiğinde aynı rakamlar %20'lik en fakir grup için 283\$, en zengin %20 için ise ortalama 17,056\$ vermektedir. Dolayısıyla 1990'da en fakir ve en zengin %20'lik gelir grubunun ortalama gelir farkı 1:60'a çıkmış durumdadır.

Gelirin dağılımındaki eşitsizlik sürecinin, işgücü piyasalarında istihdam biçimlerinin marjinalleşmeye itilmesiyle de yakından ilintili olduğu gözlenebilmektedir. Örneğin, dünya kapitalizminin günümüzdeki itici gücü olan ABD ekonomisinde reel ücretlerin giderek farklılaşmasına dayalı bir marjinalleşme sürecinin yaşandığı görülmektedir. Cline (1997), 1973 ile 1993 yılları arasında orta öğretim derecesine sahip olmayan iş gücünün ortalama reel ücretlerinin %25 oranında gerilediğini hesaplamaktadır. Avrupa iş gücü piyasalarında ise gelir eşitsizliğinin, ücret farklılıkları olarak değil de, iş bulma ve istihdamın korunması konularındaki fırsat eşitsizliklerinde yattığı öne sürülmektedir.³ Dolayısıyla eşitsiz bir gelir dağılımı desenini 19. yüzyıldan veri alan 20. yüzyılın ikinci küreselleşme dalgasının, iç dinamiklerini bu eşitsizliğin ve marjinalleşmenin üzerine inşa ederek, söz konusu süreci daha da derinleştirdiği gözlenmektedir. Bu olgunun ideolojik yansıması ise “iş gücünün esnekleştirilmesi” kavramı ile geçiştirilmekte ve küreselleşme evresinin teknolojik talepleri ve uluslararası sermaye hareketlerinin biçimlerinden soyutlanarak ele alınmaktadır.

3 Amerikan iş gücü piyasasında 2. Dünya Savaşı sonrasındaki evrimin geniş bir analizi için bkz. Rodrik (1998), Gordon, Edwards ve Reich (1981) ve Wolff (1987).